

Dvije publikacije Jože Rusa.

Dr. Miho Barada.

»Kralji dinastije Svevladičev« Ljubljana MCMXXXI 207 stranica i »Krst prvih Hrvatov in Srbov« MCMXXXII 87 stranica, rasprave su, kojima je J. Rus pobudio priličnu senzaciju. One su cjelina, a čine komentar prvih glava Ljetopisa Popa Dukljanina.

P(op) D(ukljanin) priča zgrade dinastije u Duklji. Ali jer je to pričanje prepuno izmišljenih, ničim nepotvrđenih fakata i imena, anahronizama i drugoga, zato je općenito smatrano kao vrlo nepouzdan izvor. S ovim dvjema raspravama g. Rus nastoji ispraviti taj općeniti nazor i podići auktoritet P. D. te tako pomoću njega prikazati razvoj hrvatske historije od seobe do pokrštenja.

Srednjevjekovni pisci često zovu Slaveni Gotima (Šišić, Ljetopis P. D. Beograd 1928, str. 110—121). Taj fakat naša historijografija nazivlje »gotomanijom«, te i za P. D. drži, da je njom zaražen. Zato i J. Rus, da to mišljenje o P. D. obesnaži, poprma hipotezu o gotskom podrijetlu i njihove dinastije.

Hrvati su mu ostatak germansko-vislanskih Gota, koji skupa sa brojnim Slavenima pod vodstvom Avara sele iz Zakarpača kroz srednje Podunavlje u Panoniju i Dalmaciju. U zagorskom dijelu rimske provincije Dalmacije, poslije gotškoga poraza 552, stanovahu ostaci Gota pod vlašću svojih župana i pod vrhovništvom Bizanta. S ovima se pri seobi sukobiše Avari, Hrvati i Slaveni, negdje pri gornjem toku Sane (Bohija) god. 598, i Goti ih uz pomoć Bizanta potukoše. Avari se vraćaju u Panonsku nizinu, a Hrvati i Slaveni ostaju tu na tlu zagorske Dalmacije zajedno sa Gotima. Nastaje interesantan proces. Goti i Hrvati gube svoj gotski, a od Slavena primaju njihov slavenski jezik; toj novoj mješavini Hrvati daju ime, a Goti dinastiju. Tako svaki faktor doprinosi svoj dio.

Ovo bi bile pretpostavke J. Rusa u rušenju gotomanije P. D., koje, kao tobože nešto novo, mnoge zaniješe. No za te hipoteze naša historijografija zna, za nju to nije ništa novo i ona je davno s njima, kao s potpuno samovoljnim, obračunala.

Gotsko podrijetlo Hrvata hipoteza je poznatog sociologa Gumpłowicza. Slavenizacija Gota i kontinuitet njihove slavenzirane dinastije to je pak Farlatijev nazor, koji (T. II. str. 143—149) uz drugo piše: »Cum igitur Gothorum quidem decresceret, Slavorum autem numerus magis magisque augetur in Dalmatia, praesertim post bellum Gothicum, et post Chrobatos, et Serblos generis Slavonici populos in Dalmatiam Heraclii permissu profectos, Gothorum quod religium fuit, ad mores, linguam, instituta, nomenque Slavorum paullatim descivit, . . . Ac reges ipsi, quamvis a Gothorum stirpe primam originem ducentur, tamen propter crebras affinitates cum Dynastis Slavorum junctas, materno genere ac sanguine prae-

valescente, Slavi esse et haberi, Slavonicisque vocabulis appellari coeperunt« (ib. str. 143 i slično 181). Svatko tko je pročitao raspravu J. Rusa »kralji«, odmah će vidjeti da je on teorije Gumpłowicza i Farlati-a spojio skupa, i da nije ništa novo dao. K tomu on priznaje da se poslužio Gumpłowiczem (Kralji str. 8) te kaže da je preko njega došao do takvih pretpostavka, ali ne kaže, da ih je davno prije njega iznio Farlati, makar citira, drugom prigodom, baš tu str. 143 (Kralji 32); dakle, teorije Farlati-a bile su mu poznate. Jedino što bi J. Rus unio svoga u teorije Gumpłowicza i Farlati-a bilo bi, da su Hrvati poslavenjeni istom u Bosni, kao i da ono što P. D. priča o dukljanskoj dinastiji, g. Rus to prenosi na Hrvate. Ali sve ovo on ne dokazuje, nego samo pretpostavlja.

Prema tomu on nije donio ništa čim bi srušio »gotomaniju« naše historijografije, ili u čemu bi podigao auktoritet P. D.

Na potpuno samovoljnim pretpostavkama temelji J. Rus tumač P. D., te se ponosi što je, eto, njemu uspjele da učini ono, što nije mogao Šišić i drugi, naime da ispuni »historijsku prazninu« VII i VIII st. naše historije.

Premda je po stabilnosti pretpostavaka J. Rusa, po sebi odmah jasan i rezultat njegova truda, ipak radi ocjene načina naučnog mu rada, obazreću se na nekoje glavne činjenice.

P. D. u gl. 1—3 priča kako u vrijeme cara Anastazija (491—518) i pape Gelazija (492—496) sele Goti »a septentrionali plaga« u Panoniju i Dalmaciju. Vode su im braća Totila i Ostroil. Njihov treći brat Brus, a sva trojica su sinovi Svevlada I, osta kraljujući u pradomovini. Totila i Ostroil potukoše kraljeve Istre i Dalmacije, našto Totila krene u Italiju, a Ostroil zauze Prevalitanu. Tu on vladaše, a po smrti njegovoj sin mu Svevlad II.

Razumljivo je, da se historici s tako oskudnim, nemogućim i ničim nepotvrđenim podacima nisu mogli poslužiti. Nekoji su od starijih to činili, ali isključivo obzirom na Duklju. Jože pak Rus, uz pretpostavku gotskog podrijetla Hrvata i njihove dinastije, sva ta imena i događaje P. D. identifikuje s imenima i zgodama poznatim iz gotske historije. Tako Svevlad I = Vandalariju, Brus = Valameru, Ostroil = Teodimeru, Totila = Vidimeru- a Svevlad II = Teodoriku Velikom (Kralji str. 33, 50 i 53).

A vrijede li ove identifikacije? Po P. D. Svevlad I ima tri sina, Brusa, Totilu i Ostroila; Vandalarij također tri sina, Valamera Teodimera i Vidimera. Ali Svevlad je kralj, a Vandalarij nije. Svevlad i najstariji mu sin Brus kraljuju i umiru u pradomovini, dol srednji sin Totila ide u Italiju a najmlađi Ostroil u Prevalitanu Valamer, Teodimer i Vidimer davno su u Panoniji, i to do god. 45. kao podložnici svemoćnoga Atile, a istom poslije te godine sv. trojica postaju vladari Gota u Panoniji, te tu Valamer i umire god 466 (Kralji 40). Što oni imaju zajedničko međusobno? Dosada ništa.

Poslije smrti Valamera ide najmlađi od braće Vidimer — do Totila P. D. nije najmlađi nego srednji brat — u Italiju, a sredn

Teodimer — po P. D. Ostroil bi bio najmlađi — sa sinom Teodorikom Velikim, i to ne u Prevalitanu kao kod P. D., nego u Macedoniju, gdje i umire 474/5 (Kralji str. 50). Dakle od svega pričanja P. D. slagalo bi se s podacima iz gotske historije jedino to, da je jedan od braće pošao u Italiju, a to nije osamljeni slučaj Vidimera, jer je mnoštvo tih gotskih vladarčića selilo u Italiju.

K tomu P. D. tačno datira seobu tih Gota, za cara Anastazija i pape Gelazija, negdje između 492 i 496, dakle kad su već davno prije toga bili mrtvi sva trojica sinova Vandalarija.

Uz ovakav postupak što je ostalo od podataka P. D.? Izbacio je hronološki podatak, sva imena, sva fakta osim seobe, time J. Rus ne samo da nije podigao auktoritet P. D., nego je i sam sašao na isti teren, na kojemu su se davno naši historici nalazili, naime da se s podacima P. D. nije moguće poslužiti.

Najinteresantnija je identifikacija Svevlada II sa Teodorikom Velikim. Dok je Svevlad II po P. D. osvajao transmontanas regiones (= Bosnu), ubiše mu Bizantinci u Prevalitani oca Ostroila. Našto se on vraća i tu vlada 12 godina progoneći kršćane.

Eto taj tako neznatni vladar Duklje Rusu je identičan s onako historijski slavim Teodorikom Velikim. Da se kod P. D. baš nalazi zabilježeno isto ime Teodorik, tko pozna historiju tog slavnoga vladara, teško bi se usudio ustvrditi takvu identifikaciju; pogotovo pak kad im se podaci u ničemu ne podudaraju.

Prije svega Teodorik osvaja Macedoniju, zatim Italiju i druge krajeve, te u Italiji i umire; Svevlad pak živi i umire u Duklji. Teodorik po smrti oca vlada 50 godina, a Svevlad istom 12. Teodorik štiti kršćanstvo, a Svevlad ga progoni. S Teodorikom izumire god. 526 muška loza Amala, a Svevlad ima sina Silimira, koji ga i nasljeđuje. Ja ne mogu da nađem ni sličnosti, a kamo li identiteta ovih dvaju vladara.

Naravno opazio je i J. Rus u čemu hramlje ta identifikacija, baš u onomu što je osudno za cjelokupno tumačenje P. D., naime kontinuitet gotske dinastije, jer s Teodorikom izumire gotska dinastija Amala, a sa Svevladom nije. J. Rus tomu lako doskače, unosi u tumač nov elemenat, nepoznat iz historije i P. D. Silimir mu nije sin Svevlada, nego istom 24 godine poslije smrti njegove, car Justinijan nagodi se s jednim od Gotskih prvaka, Silimrom, te ga o. god. 550 postavi Gotima za vladara. Ali za nesreću, ovakvu je istu kombinaciju napisao davno prije J. Rusa i g. Luccari, *Copioso ristretto, Ragusa 1790. str. 4: »Selimir . . . usurpò il nome del Re di Dalmazia. Combatte con li Greci con varia fortuna; e avvengachè poste giù l'armi, procurasse d'ottenere la conferma-zione del nome Regio da Giustiniano Imperatore...«*

Da pak stvar postane tragičnija za J. Rusa, taj citat spominje i Farlati (T. II p. 180, col. 2) i baš u onom svesku na kojega se i J. Rus pozivlje, a što je inače kod njega velika rijetkost, ali u ovom slučaju on ga je zaboravio citirati.

Na takvom eto naučnom temelju postavio je J. Rus bazu na koju će nasloniti daljnu hronologiju vladara P. D. A jer uopće nema registra daljnih gotskih vladara, dotično historijske kontrole, on ne traži više identifikacija imenima P. D., nego ih ostavlja onakva kakva se i nalaze.

Silimir mu vlada od 550 do 570 (Kralji 72, 73 i 122). Godinu 550 uzeo je iz Luccari-a, a godinu smrti iz Farlati-a, koji doduše ne navodi god. 570, nego 568 (T. II. str. 214) te moram lojalno priznati, da je J. Rus rok smrti promakao za dvije godine. Silimira naslijeđuje Vladin, koji dolazi u doticaj sa prodirućim Bugarima, s njima uređuje međusobne odnose, ali o ratu s njima kod P. D. nema ni govora. Za J. Rusa pak pod imenom Bugara kriju se Avari, koji za Vladina sele skupa s Hrvatima i Slavenima u Dalmaciju, te ih god. 598 Vladin i potuče. Tko pročita gl. 5 P. D. čudom će se čuditi što li je kadra mašta J. Rusa da satka, što li on tu sve ne vidi i nalazi. Ali i ovdje je zle sreće J. Rus, jer je već Lucius identificirao Bugare s Avarima, i što citira Farlati (T. II. str. 214, col. 2) — dakle u kobnom tom T. II. — te isti Farlati na tom mjestu za Vladina kaže: »neque regnum, neque vitam usque ad exitum hujus saeculi — t. j. 600 — perduxit«. Prama tomu su, Lucius i Farlati uzbudili maštu J. Rusa, da napiše sve ono o bitki kod Bolije god. 598 i tadanjem doseljenju Hrvata.

Za Ratimira P. D. priča kako je proganjao kršćane u svojoj državi, porušio njihove gradove, te ih tako nagnuo da potraže utočište na vrhuncima gora i utvrđenim mjestima. Po J. Rusu on osvaja Solin god. 614, te tad nekako i umire. I ovomu je povod Farlati, koji (T. II, str. 4) kaže da je Ratimir živio za dukljanskih biskupa Pavla o. god. 590 i Nemeziona o. 602, a jer je danas općenito poprilmjena godina 614 razorenja Solina, zato je i J. Rus doveo u vezu sve to s Ratimirom.

Poslije Ratimira vladaju redom jedan za drugim 4 tirana do god. 630 po J. Rusu, a do 639 po Farlati-u. Zvonimir vlada od 630 do 650 a Budimir 650/60, do 690/700 po J. Rusu. Po Farlati-u pak Zvonimir vlada do 670, i to zato, jer je on postavljao prvo pokrštenje Slavena u Dalmaciji u god. 670, bolje 671 za vladanja Budimira. Jože pak Rus radi istoga razloga, jer on naime postavlja krštenje Hrvata u god. 654 pod Budimirom, morao je i vladanje Zvonimira produljiti negdje do te godine.

Dakle J. Rus u svojoj prvoj raspravi »Kralji«, dotično komentari gl. 1--6 P. D. ne obrađuje nove i originalne misli, nego naprosto, i to bez oznake vrela, pregrijava ono što su drugi davno prije njega napisali.

Druga rasprava J. Rusa »Krst« nije drugo nego nastavak prve, dotično komentar gl. 7, 8 i početak 9 P. D.

U tim glavama opisan je prilično vjerno život i djelovanje Konstantina = Sv. Ćirila i Metoda; taj Konstantin pokrsti kralja Budimira i njegov narod. Zato ovom drugom raspravom »Krst«,

J. Rus nastoji da riješi veoma zamršeno pitanje pokrštenja Hrvata. Pri određivanju tog pitanja, uglavnom se pisci služe podacima cara Konstantina Porfirogenita, koji u djelu »De administrando imperio« govori o tom aktu u gl. 29, 30 i 31. Stariji pisci po podatku Careve gl. 31, stavljahu prvo pokrštenje Hrvata negdje u drugu polovinu VII st.; po onomu gl. 30 drugo na početak IX. st., a po gl. 29 treće u vrijeme cara Vasilija I (867—886). Danas pak obzirom na podatak Porfirogenitove gl. 30 i Franke općenito je mišljenje, da je glavno pokrštenje Hrvata bilo negdje na raskrsnici VII i IX. st.

Toma Arcidakon (gl. XI i XIII) govori o misijonarskom radu prvoga splitskoga nadbiskupa Ivana Ravenjanina. Ali ti podaci služe isključivo kao dopunjujući materijal. Podatke P. D. o pokrštenju Budimira nije nitko uzimao za osnovu pri određivanju pokrštenja Hrvata. J. Rus sad to čini u raspravi »Krst«. Ali jer gl. 8, i početak gl. 9 P. D. u glavnom sadrže život sv. Ćirila, čije djelovanje spada u drugu polovinu IX st., dok bi kralj Budimir, po hronologiji koju je J. Rus preuzeo od Farlati-a i drugih, živio dvijesta godina prije. Radi toga anahronizma on proglašuje za interpolirano u tim poglavljima sve drugo osim imena kralja Budimira i akta pokrštenja sa strane jednoga misijonara. No kao obično, i ovo je isto davno prije njega napisao i Farlati (T. III. str. 39): »Ex tota igitur illa narratione Diocleatis . . . nihil veri elicere queat, nisi nomen Regis, sive Ducis Serblorum . . . et Serblorum conversionem ac baptismum«. Naravno Farlati imao je u vidu Duklju, a J. Rus Hrvate.

Pri određivanju pokrštenja Hrvata kao baza J. Rusu služe podaci P. D. tako osakaćeni, i historijski neodređeni i bez značenja; ta kadgod se krsti jedan narod, stalno i bez povijesnih dokumenata, mora da ima svog vladara i da taj akt vrše misijonari. Tako su i u ovom slučaju po J. Rusu podaci P. D. postali suvišni i bez značenja, kakvim su ih naši historici i držali. Za glavni pak kontrolni materijal služi mu podatak iz Porfirogenitove gl. 31 i onaj iz »Liber pontificalis«. U toj glavi kaže car, kako je Heraklij poslao iz Rima svećenike, zaredivši nadbiskupa i biskupa, te pokrstio Hrvate za vladanja njihova arhonta Porge; u »Liber pontificalis« pak, kako je papa Ivan IV poslao u Dalmaciju i Istru opata Martina da otkupi zarobljenike, kao i dao prenijeti kosti mučenika u Rim.

Interesantan je postupak J. Rusa pri uspoređivanju tih triju tekstova.

Budimir P. D. identičan mu je s Porfirogenitovim Porgom; te pak identifikacije potvrdu traži u filologiji. Naime od imena Budimir da bi bio hipokoristik Butko, od kojega da je Porfirogenit sačinio Porgu; a »Vprašanje, koliko in kako je bil ime »Butko« prekrojeno po zakonih grškega jezika v »Porga« prepuščam strokovnjakom« (Krst 71). Ma kakvo je ovo pisanje?

K tomu postavljenoj identifikaciji Budimira i Porge, protive se razne činjenice. Po Porfirogenitu živio je Porga za cara He-

raklija I (610—641) a Budimir 650/60—690/700 (Krst 650). Taj anahronizam J. Rus rješava tako, da se ime Heraklij ne odnosi na cara Heraklija I, nego na jednoga od njegovih nasljednika, koji svi do god. 668 uz pravo ime imaju i ono njihova velikog prethodnika (Krst 74). Ali i ovo tumačenje donosi, i to na dugo, također Farlati (T. III str. 34—38).

Farlati i drugi nisu ni pokušali da nadu onoga misijonara mjesto kojega je P. D. postavio sv. Ćirila. J. Rus — moram priznati to je baš njegovo — na vrlo zanimljiv način dolazi do imena i osobe tog misijonara. Taj bi bio opat Martin iz »Lib. pont.«. Ali jer tu nema ni spomena o kakvom misijonarskom radu opata Martina, J. Rus, po svom običaju, tomu lako doskoči. Po njemu otkup zarobljenika i prenos mučeničkih kostiju bila je samo sporedna stvar opatu Martinu, dok glavna njegova služba bila je misijonarska (Krst 62, 73). Po ovakvoj metodici, nema što J. Rus ne bi dokazao! On ide i dalje. Opata Martina šalje papa Ivan IV (640—642), kako izričito stoji u »Lib. pont.«, dok Budimir vlada kasnije. I to J. Rusu ništa ne smeta, njegova ga mašta u pomanjkanju drugog izvora nikada ne ostavlja, te tvrdi da opata Martina nije poslao Ivan IV, nego papa Honorije I (625—638), Ivanov prethodnik, te da opat Martin vrši misijonarsku službu pod svim papama od Honorija I do Eugena I (654—56), kada god. 654 i pokrsti Budimira i Hrvate.

Kako vidjesmo Porfirogenit spominje nadbiskupa i biskupa, dotično uredenje crkovne hijerarhije među Hrvatima. J. Rus vrlo jednostavno nalazi ta dva dostojanstvenika. Porfirogenitov nadbiskup bio bi nadbiskup Ravene, dok biskup, ne bi bio nitko drugi nego sam opat Martin (Krst 75). No mislite da je J. Rus bar pri tomu ostao? Ne. Po njemu je opat Martin i svetac, u čiju je čast podignuta poznata kapela iznad Porta aurea u Splitu; ta kapela je po njemu iz VII st., dok je svakomu poznato da po pleternoj ornamentici nikako ne može da bude starija od IX st., a da bi mogla biti i iz X i XI.

Tako je eto od gl. 8 i 9 P. D. ostalo samo ono što je Farlati davno kazao, a od Porfirogenitova podatka i onoga »Lib. pont.«, a ma baš ništa.

Dulje pisati o ovim dvjema raspravama, mislim da je suvišno. Ograničio sam se samo na neka glavna pitanja, a sporedna pustio po strani. U tim pitanjima J. Rus ne donosi ništa nova, niti ih u čemu osvjetljuje; pregrijava već davno oborene i nedokazane hipoteze; na kako pak stručan način, može sam čitatelj po ovo malo redaka prosuditi.